ÎNCEPUTURILE VIEȚII ORĂȘENEȘTI ÎN IAȘI

DE

C. CIHODARU

Geneza orașului medieval se leagă de maturizarea unui proces social-economic la capătul căruia meșteșugarii din cadrul obștii sătești se rup treptat de agricultură și se concentrează apoi în diferite puncte favorabile activității lor. Nașterea și dezvoltarea formelor de viață urbană nu au avut loc pretutindeni în aceleași condiții. În unele regiuni, un rol de seamă în formarea orașelor medievale l-a avut existența unor centre politice administrative fortificate ; în alte părți au avut însemnătate în această privință căile comerciale, încrucișările de drumuri și pozițiile favorabile pentru dezvoltarea unor relații internaționale. S-au format apoi orașe în centrele regiunilor miniere sau în cadrul unor sate unde au avut loc bîlciuri periodice [1]. Au fost căutate, de asemenea, vadurile [2], precum și golfurile unde corăbiile puteau găsi adăpost.

Formarea orașului medieval este legată și de existența altor factori naturali cum ar fi desimea populației și așezarea geografică a locului. În primul rînd trebuie să existe apa. Fără apă din abundență, nici o așezare fie rurală, fie urbană, nu se poate dezvolta.

S-a mai presupus că în formarea orașelor la noi un rol de seamă ar fi avut nedeile [3]. Nu putem preciza în ce măsură astfel de locuri s-au

---

[1] Șt. Olteanu, *Problema genezei orașului medieval în lucrări recent apărute în țările vecine*, „Studii", XVI (1963), 3, p. 697—701. De asemenea Stoklițkaia-Tereșkovici, *Originea orașului feudal în apusul Europei* în „Analele româno-sovietice" (istorie) 2 (10), 1956.

[2] Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, p. 73. Pune accentul îndeosebi pe vaduri.

[3] Nedeile ar fi fost un fel de locuri unde duminica ar fi avut loc bîlciuri. Bîlciuri de munte ale păstorilor la V. Costăchel, A. Cazacu și P. P. Panaitescu, *Viața feudală*, București, 1957, p. 61. Pentru *nedei* în munți „Arhivele Olte-

putut transforma în centre de viață urbană. Se pare că rolul lor ar fi fost mai puțin însemnat decît se crede [4].

Orașele din Moldova s-au format în perioada de descompunere a obștii țărănești, de scindare a societății în clase antagoniste și de constituire a statului feudal [5], prin urmare, într-o perioadă cînd nu existau centre politico-administrative fortificate. Din această cauză, atunci cînd se pune problema condițiilor care au înlesnit formarea orașului Iași trebuie să avem în vedere o curte nefortificată a unui voievod local sau a unuia din primii voievozi ai Moldovei. Trebuie să se ia în considerație existența unui mare drum comercial care lega porturile de pe Dunăre ca Vicina și Chilia cu orașele galițiene, precum și existența unei răscruci de drumuri, populație densă și altele. Aici venea prin vadul de la Țuțora drumul comercial de la Cetatea Albă (Maurocastron) sau de la Chilia și tot spre acest punct se îndrepta pe valea Bîrladului o altă cale de negoț venind din Țara Românească. Spre nord se putea merge pe la Hîrlău și Ștefănești. Dinspre Transilvania, pe la Roman, existau spre Iași două căi de acces : una pe la Șcheia și Strunga și alta pe la Băcești și Mogoșești [6].

Există unele indicii care ne permit să presupunem că pe astfel de drumuri circulau negustori încă din perioada anterioară invaziei tătarilor. Unul din aceste indicii îl furnizează numele orașului Vaslui. El vine din limba cumană sau pecenegă. În limbile tiurce *vas* înseamnă „larg" [7]. Toponimicul *Vaslui* a fost derivat de la acest termen cu ajutorul formativului luγ. Din Vasluγ s-a ajuns apoi în urma unor prefaceri fonetice obișnuite (cf. *beg-bei)* la Vasluiul nostru. Se poate trage de aici concluzia că exista în primele decenii ale secolului al XIII-lea, aici la Vaslui, un punct de vămuire a negustorilor care treceau cu mărfuri în sus sau în jos și că această așezare începuse să devină o stație importantă pe drumul comercial ce lega orașele galițiene cu gurile Dunării. Vor fi existat și alte puncte din acestea, dar pînă în prezent nu avem informații despre ele. Am presupus în altă parte că pe harta lui Idrisi, alcătuită pe la 1154, așezarea Saklav din nordul Moldovei ar putea fi Suceava [8].

---

niei", VI (1927), p. 8. Existau și regiunile de podiș precum și la cîmpie, V. Const. Giurescu, *op. cit.*, p. 23. I. Conea, *Din geografia istorică și umană a Carpaților : nedei, păstori, nume de munți*, București, 1937, p. 47—78. Idem, *Vechile tîrguri nedee pe culmile Carpaților*, în „Buletinul științific", secția geologie-geografie al Acad. R.P.R., II (1957), 1—2.

[4] Cuvîntul *nedeie* este de origine slavă și înseamnă „duminică" (nedelja).

[5] Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 68—71, dă lista lucrărilor în care se susține că orașele din Moldova s-au format înainte de constituirea statului feudal. Nu se referă însă la un proces îndelungat, ci numai la anul 1359.

[6] *Ibidem, p. 57* (harta).

[7] I. Th. Zenker, *Dictionnaire turc-arabe-persan*, vol. II, Leipzig, 1867, sub voce.

[8] C. Cihodaru, *Litoralul de apus al Mării Negre și cursul inferior al Dunării în cartografia medievală* (sec. XII—XIII), în „Studii", t. XXI, nr.2 (1968), p. 222.

Din examinarea toponimiei se mai poate vedea că în prima jumătate a sec. al XIII-lea existau condiţii pentru apariţia unor începuturi de viaţă orăşenească în Moldova. Exista aici o populaţie aşezată, care se ocupa cu agricultura şi cu creşterea vitelor. În legătură cu ocupaţiile populaţiei este interesant de analizat numele Bahluiului. Nu există nici o dificultate pentru a deriva acest nume de la termenul de origine turcă (cuman sau peceneg) *bâγ* la care se adaugă sufixul *lu*. Obţinem un *Bahlug* şi de aici un *Bahlui* cu înţelesul de „podgorie" [9]. Numele rîului vine deci de la o localitate sau regiune cu numele de Podgoria, care putea să fie la Iaşi sau Hîrlău.

Deşi numele acesta este împrumutat de la cumani nu putem merge pînă la presupunerea că ei se ocupau cu cultura viţei de vie. Cete de cumani nomadizau pe la începutul secolului al XIII-lea în regiunile de stepă de pe valea Jijiei şi se vor fi infiltrat în unele locuri şi pe valea Bahluiului, dar e vorba de crescători de vite şi nu de agricultori. Podgoriile erau ale populaţiei băştinaşe. Cantitatea de muncă necesară pentru plantarea şi întreţinerea lor poate constitui o dovadă că numărul acesteia era destul de ridicat.

Există şi alte toponimice, care pot fi luate ca dovadă în legătură cu vechimea populaţiei din regiunea unde mai tîrziu s-a format oraşul Iaşi. Astfel unele sate din jurul Iaşilor, ca de pildă Miroslava şi Socola derivă de la numele slave de persoane. Ele au aspect feminin, dar astfel de numiri cu terminaţia în *a* sînt foarte numeroase, încît frecvenţa lor masivă ne împiedică să credem că ele ar fi fost întemeiate de femei. E cu mult mai probabil că avem de-a face cu onomastice puse în cazul genitiv pe lîngă substantivele *selo* sau *visi* „sat". La originea lor ele ar fi fost *selo Miroslava, selo Socola* (satul lui Miroslav, satul lui Socol). Cu timpul întrebuinţarea primului termen ar fi căzut în desuetudine. „Selo Hlincea" ar fi însemnat satul lui Hlinco, nume care s-a redus mai tîrziu la simplul Hlincea.

Aici, pe coasta de vest a dealului Cetăţuia, s-au descoperit, în marginea de jos a pantei, urme de locuire din sec. VIII—X precum şi altele din secolele XI—XIII [10]. La această dată resturile populaţiei slave din Moldova erau românizate.

Resturi ceramice asemănătoare cu cele de la Hlincea din secolele VIII—X s-au mai descoperit în cartierul Ciurchi, în cuprinsul fostului cimitir izraelit şi pe panta sudică a terasei Bahluiului [11]. Existenţa unor

---

[9] Radlov, *Opyt slovarja tjurskih narecii*, Petersburg 1893, vol. IV, col. 1446; I. Th. Zenker, *op. cit.*, I. p. 167. În unele cuvinte de origine cumană *g* s-a mai păstrat nemodificat. Astfel îl avem în numele localităţii Borlug, de pe Zeletin. v. *Marele dicţionar geografic al României*, vol. I, sub voce. V. T. Hotnog, *Cîteva numiri topice româneşti de origine cumană*, în An. Lic. Naţional, Iaşi, 1932—1933, p. 39.

[10] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa şi Em. Zaharia, *Cercetări arheologice în oraşul Iaşi şi în împrejurimi* în „Studii şi cercetări ştiinţifice" (istorie), VII (1956), fasc. 2, p. 39.

[11] *Ibidem*, p. 19.

așezări din neolitic, din perioada bronzului, fierului și prefeudală, considerate, bineînțeles, pe o regiune cu mult mai întinsă decît suprafața actuală a orașului Iași, ne arată, așa cum s-a afirmat, o viață omenească neîntreruptă din vremea orînduirii comunei primitive pînă în evul mediu tîrziu [12]. Această locuire continuă nu trebuie căutată în cuprinsul unei singure așezări.

Există siguranța că Iașii s-au format într-un punct situat pe marele drum comercial care lega Cetatea Albă, Chilia și Vicina cu orașele galițiene. E firesc să se pună întrebarea dacă în acest punct exista sau nu o fortificație. Un răspuns precis în această privință este greu de dat.

În adevăr, înălțimea de la sud de oraș pe care a fost construită mănăstirea lui Gheorghe Duca poartă numele de Cetățuia. Nu putem totuși afirma că numele acesta are vreo legătură cu începuturile Iașilor. Nu există aici urme de întărituri medievale și nici chiar mai vechi. Probabil că numele dealului provine de la cetățuia de pămînt ridicată la extremitatea sudică a dealului pe teritoriul satului Slobozia Cantemir.

S-a mai susținut, de asemenea, de unii cercetători că numele dealului Galata ar deriva de la cuvîntul arab *Kalhat*, „loc întărit", „înălțime", „cetate" [13]. Autorul în cauză crede că un astfel de termen ar fi fost colportat de pecenegi. Pentru aceasta face legătură și cu numele Bahluiului a cărui origine cumano-pecenegă este acceptată [14].

E greu de susținut o astfel de ipoteză, apropierea dintre *Kalhat* și Galata fiind puțin cam forțată, iar existența termenului arătat în limba cumană sau pecenegă nedovedită. Se poate admite, cel puțin pentru cumani, că un contact între ei și arabi se stabilise în Asia centrală și ar fi putut să apară acolo împrumutul amintit. E foarte posibil ca termenul Kalé (turc kulé) „cetate", „turn", să aibă o astfel de origine. Îl întîlnim în Caracalul nostru (Cetatea Neagră) și la Sarkelul de pe Don (Sarakalé sau Cetatea albă) [15]. Pentru cetate mai aveau și termenul *qatag* sau *qatai*, adăugat de Constantin Porphirogenetos la un întreg șir de cetăți stăpînite de pecenegi în nordul Mării Negre și al Caspicei [16]. De altfel numele cartierului Galata din Constantinopol este anterior stăpînirii turcești în acest oraș și nu vedem cum l-ar fi impus arabii acolo.

Se prea poate ca vechea denumire a acestui loc din preajma orașului Iași să fi fost Frumoasa. Schimbarea ei cu aceea de Galata s-a făcut probabil prin vreo analogie oarecare cu numele cartierului constantinopolitan Galata.

---

[12] Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 242.

[13] C. Turcu, *Originea numelui Galata* „Cronica", I, 33, p. 10.

[14] Părerea autorului că sufixul *ue* din „Cetățue" ar fi de origine cumano-pecenegă nu se poate admite.

[15] Constantin Porphirogenetos, *De thematibus et de administrando imperio*, Ed. Bonn, 1840, p. 167.

[16] *Ibidem*, p. 167.

În legătură cu numele Cetățuia, N. Iorga a formulat, de asemenea, o ipoteză asupra formării orașului nostru. „Între orașele din Muntenia — spunea el — și cele din Moldova e o deosebire ca și între cele de dincoace și cele din Ardeal" [17]. Credea că „orașele din Muntenia s-au alcătuit dintr-o formație agricolă, încetul cu încetul . . . „în timp ce orașele din Moldova s-au creat în jurul cetăților, a fortărețelor. Nu pe maidane unde se adună vitele la tîrg, ci pe unde sus stă straja lui Vodă de la cetate" [18]. De aceea, el credea că pînă la 1630—1640 tot Iașul ar fi „fost acolo, pe la Cetățuia". Vasile Lupu ar fi fost cel care a mutat Iașul în vale și l-ar fi întins pînă la Golia [19].

Dacă resturi dintr-un centru politico-administrativ fortificat nu s-au descoperit pînă în prezent în interiorul sau în apropierea orașului Iași, nu tot așa stau lucrurile în ceea ce privește existența unei curți feudale aici. Se pare că ea a precedat curtea domnească ridicată în marginea de sud a orașului în prima treime a secolului al XV-lea. Se pot invoca în acest sens constatările făcute cu ocazia săpăturilor recent efectuate în cuprinsul curții domnești de aici în care s-a descoperit un nivel de locuire de pe la mijlocul secolului al XIV-lea [20]. În jurul acestui nucleu inițial al tîrgului Iași s-au descoperit și alte resturi de locuire urbană din secolele XIV—XV [21]. În alte puncte din oraș sau din imediata lui apropiere au ieșit la iveală alte rămășițe de cultură materială atestînd prezența unor așezări rurale încă din secolul al XIII-lea [22].

Începuturile vieții orășenești în Moldova și deci și ale Iașilor trebuie să fie puse pe la sfîrșitul secolului al XIII-lea și cu mai multă siguranță în prima parte a secolului următor. Existau acum, în adevăr, condițiile social-economice interne, sau mai bine zis locale, pentru o astfel de dezvoltare. După 1241, Moldova a rămas sub stăpînirea tătarilor, constituind un important fief pentru una din căpeteniile Hoardei de aur, Nogai. Acesta a fost înfrînt spre sfîrșitul secolului de hanul Toktai, iar urmașii acestuia nu s-au putut impune căpeteniilor locale a căror putere a crescut treptat în noile condiții create de dezvoltarea coloniilor și comerțului genovez după 1261, pe litoralul Mării Negre și la gurile Dunării. Condițiile acestea erau cu atît mai favorabile cu cît din cauza războiului purtat de Hoarda de aur împotriva Hulagizilor din Persia,

---

17 N. Iorga, *Ce a fost, ce este, ce poate fi Iașul*, Iași, 1935, p. 10.
18 *Ibidem*, p. 11—12.
19 *Ibidem*, p. 13—14.
20 Al. Andronic și E. Neamțu, *Curtea domnească din Iași în lumina recentelor descoperiri arheologice* în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 247—254.
21 Al. Andronic, *Iașul pînă în secolul al XVII-lea*, Teza de doctorat (rezumat), Cluj, 1970, p. 4.
22 *Ibidem*, p. 6.

vechiul drum comercial de pe Volga, prin Caucaz spre Orient, decăzuse [23].

Aceste noi condiții social-economice locale au favorizat într-o mai mare măsură desprinderea incompletă a unor meșteșugari de agricultură și concentrarea lor în diferite puncte, printre care și Iașii. Aceleași condiții au dat mai multă vigoare unui curent de emigrare din Transilvania spre răsărit și au dus în cele din urmă la constituirea statului feudal moldovenesc[23bis].

Toate acestea ne duc la concluzia că pe la jumătatea secolului al XIV-lea exista în Iași o așezare care începuse să capete un aspect urban. Ea se formase în imediata apropiere a unei curți feudale.

Totuși orașul Iași în izvoare nu este menționat decît cu cîteva decenii mai tîrziu, dar asta nu înseamnă că nu se formase cu mult mai înainte.

Prima menționare sigură a Iașilor este din anul 1408. Numele acestui oraș apare acum în privilegiul vamal acordat de voievodul Alexandru cel Bun negustorilor din Liov. Exista pe atunci aici o stație vamală pe drumul comercial care lega Suceava de Cetatea Albă prin Țuțora și Lăpușna [24]. A doua menționare a orașului nostru este din 1424. La această dată, eliberat din robia turcească, se întorcea acasă prin Cetatea-Albă și Iasbazar (Iași) [25] cavalerul bavarez Schiltberger [26]. Curtea domnească din acest oraș apare în documente abia în anul 1434, cînd voievozii Iliaș și Ștefan dăruiau unui boiernaș Giurgiu un sat la obîrșia Săratei. Se specifică acolo că el era supus jurisdicției curții domnești din Iași [27]. Sub forma de Iasmarkt sau Iosmarkt apare în cronica lui Ulrich von Richenthal, atunci cînd vorbește despre delegații moldoveni participanți la conciliul de la Constanța (Baden) din anul 1415 [28].

Foarte mulți cercetători au crezut că pot descoperi numele Iașilor într-o listă de orașe alcătuită prin anii 1389—1392 în Rusia [29]. În această

---

[23] C. Cihodaru, *Constituirea statului feudal moldovenesc și lupta pentru realizarea independenței lui*, în „Studii și cercetări științifice", (istorie), Iași, anul XI, (1960) fasc. 1, p. 68—69.

[23] bis. Acest curent a fost posibil în perioada de anarhie feudală care a cuprins Ungaria între anii 1272—1318 sau în vremea de expansiune a stăpînirii maghiare spre răsărit în domnia lui Ludovic de Anjou (1342—1382).

[24] Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 634: „Iar cine merge către ținutul tătărăsc" va plăti „...în Iași treizeci de groși".

[25] Aspasery = Iasbazar, „Iași".

[26] N. Iorga, *Istoria comerțului românesc* I (1925), p. 90.

[27] *Documente privind istoria României*, A, Moldova, veacurile XIV—XV, vol. I, p. 113: „Și alt județ să nu aibă ci să țină numai de curtea noastră din Iași".

[28] C. I. Karadja, *Delegații din țara noastră la Constanța (Baden) 1415*, București, 1927, p. 12. Al. Andronic, *Orașele moldovenești din secolul al XIV-lea în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, „Romanoslavica", XI (1965), p. 210.

[29] Asupra datării vezi și M. N. Tihomirov, *Spisok ruskih gorodov dalnih i bližnih*, „Istoriceskie zapiski", nr. 40, p. 214 și urm. Printre elementele de datare se ia în considerație faptul că printre orașele din Bulgaria este citat Tîrnova cu

listă cineva a adăugat un șir de orașe „bulgare" și „valahe". Pasajul care ne interesează are următorul conținut: „Я на сеи сторонѣ Дѹнаа, на ѹсти Днѣстра, над морѥм, Бѣлгород, Чѥрн, Аськыи торг на Прѹтѣ рѣцѣ, Ромаов торг на Молдавѣ, Нѣмеч в горах, Корочюнов каменьk[30]. etc. Textul acesta a fost tradus astfel: „Iar de această parte a Dunării, la gura Nistrului, la mare, Cetatea Albă, Cerna, Tîrgul Iași (Iaskii torg) pe rîul Prut, tîrgul Roman pe Moldova, Neamț, în munți, Piatra lui Crăciun" etc.[31].

Trebuie să observăm aici că textul s-a transmis defectuos și că încercările de a-i restitui forma lui originară au dat greș. Despărțirea numelor *Cern* și Askii torg este arbitrară. Considerăm că lectura *Cernavskii torg* dată de istoricul Karamzin[32] este cea mai apropiată de forma originară. Cu ajutorul ei putem descoperi ușor numele adevărat al orașului în cauză. În orice caz, aici nu este vorba de orașul Iași, care, de altfel, nici nu este situat pe rîul Prut.

---

mențiunea că „acolo se află moaștele sfintei Paraschiva". Tîrnova a fost cucerit de către turci în 1392. Se mai ia în considerație și stăpînirea lui Mircea cel Bătrîn în sudul Dunării. În felul acesta ajunge la datarea 1387—1392.

Pentru o restrîngere a datării argumentează, de asemenea, Al. Andronic în *Orașele moldovenești din secolul al XIV-lea în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, „Romanoslavica", XI (1965), p. 210. D-sa pleacă de la stăpînirea moldovenească asupra Colomeiei din Pocuția în timpul lui Petru Mușat și de la scrisoarea acestuia din anul 1388 către regele polon Vladislaw Iagello. Petru Mușat moare în anul 1391 sau la începutul anului 1392. Prin urmare după d-sa lista în cauză ar fi fost adresată prin anii 1388—1391. Se poate obiecta însă că și Roman I, în anii cît a păstrat pacea față de Polonia, 1392—1393, a stăpînit Pocuția. Pe de altă parte se știe că Tîrnova a căzut sub stăpînirea turcească în 1392. Pentru datare foarte prețioasă este mențiunea că în Tîrnova se află moaștele sfintei Paraschiva. Se știe că acestea au stat în acest oraș între anii 1389—1392. v. Iulian Ștefănescu, *Viața sfintei Paraschiva cea nouă de Matei al Mirelor* în „Revista istorică română", III (1443), p. 350. Deci între anii 1389 și 1392 se poate restrînge datarea în cauză.

30 Textul la Tihomirov, *op. cit.*, p. 223 și urm.

31 *Ibidem*, p. 227. Folosindu-se de copiile păstrate în versiunile din letopisețul de la Novgorod, din *Voskresenskaja Letopisi* și din *Letopisețul Ermolinsk* Tihomirov a restabilit parțial, dar nu complet textul primitiv. În această privință ne permitem să atragem atenția că în locul formei ВЪІДЪІЧЕВ (luată din letopisețul din Novgorod) se poate propune pe cale conjecturală forma ВИДИНОВ (comp. cu variantele ВЪІДЪІЦОВ și ВИДИЦОВ din letopisețele din Ermolinsk și Voskresenskaja). МДИН a fost introdus mai tîrziu și exprimă o pronunțare grecească pentru ВДИН, „Vidin" din vechea Bononia. ДИЧИНА între ДРЕСТВИН și КИЛИА este КИЧИНА și nu ДИЧИНА de pe Kamcik НЕМЕЧ este НЕМЕЦ. Nu are nimic de a face cu Măcinul (p. 227). *Novoe selo*, „satul nou" nu este Chilia Nouă. E vorba desigur de așezarea „Satul Nou" numit mai tîrziu de turci *Eni salah* (Satul Nou) lîngă lacul Babadag, cu cetatea Enisala alături.

32 *Histoire de l'empire de la Russie*, IV, p. 442.

Dacă lăsăm la o parte acest text putem spune că prima menţionare sigură a Iaşului în izvoare o dă privilegiul acordat în anul 1408 negustorilor din Liov de Alexandru cel Bun [33].

Din interpretarea numelui, alţi cercetători au încercat să aducă diferite dovezi cu privire la vechimea oraşului Iaşi, unele din ele fiind destul de bizare [34]. Reamintim aici teoria lui Ilie Gherghel, care plecînd de la presupusele nume de localităţi Cern şi Askii torg şi dînd sensul de alan tulpinii as din cel de-al doilea, ajungea la un *tîrg al alanilor negri* [35] care ar fi locuit prin Moldova în perioada migraţiilor. Bineînţeles, o astfel de interpretare îşi are originea mai mult în fantezie decît într-o cercetare atentă a realităţii istorice.

Fără a fi atent la text, W. Tomaschek credea că poate descoperi o menţiune despre Iaşi, în numele Iasi Huiban din opera *De administrando imperio* a lui Constantin Porphirogenetos, scrisă pe la jumătatea secolului al X-lea, cînd Moldova se afla sub dominaţia pecenegă [36]. De fapt în opera citată numele în cauză, redat sub forma Γιαζί Χοπον (Giazi Chopon) [37] este numele unui trib peceneg şi nu are nimic de a face cu Iaşii.

De aceeaşi origine alană îi consideră pe ieşeni D. Onciul [38], Gh. Băileanu [39] şi Gheorghe Brătianu [40]. Cel din urmă aduce în discuţie după Nicephor Gregoras, cetele de alani, care în număr de 16 000 oameni, ar fi încercat, după moartea lui Nogai (1299), să intre în serviciul Imperiului Bizantin. Fiul lui Nogai, Ciaka, urmărit de hanul Toktai s-ar fi refugiat mai întîi la assi (alani) şi apoi în Ţara Valahilor (Avlach) unde a fost ucis.

Trebuie să se recunoască, desigur, că pe teritoriul Moldovei au poposit în mai multe rînduri cete de alani, dar ei nu au rămas aici. Însuşi autorul citat arată că ei au trecut în număr mare în Ungaria împreună cu cumanii, iar cei din serviciul lui Nogai, în Imperiul Bizantin.

Prezenţei în număr mare a alanilor în Moldova s-ar datora numirea de Alanus fluvius, dată Prutului în unele portulane italiene, precum şi aceea de Alania dată stepelor din nordul Mării Negre. Evident acestea

---

33 M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 634.

34 Pentru toate acestea vezi N. Bejenaru, *Originile Iaşilor* în „Analele Moldovei", II (1942) fasc. 1—2, p. 3 şi urm.

35 Ilie Gherghel, *Zur Frage der Urheimat der Rumänen*, Viena, 1910, p. 38.

36 W. Tomaschek, *Die Gothen in Taurien*, Wien, 1881.

37 Constantin Porphirogenetos, *De thematibus et de administrando imperio*, ed. Bonn, p. 166.

38 *Opere complete*, ed. A. Sacerdoţeanu, Bucureşti, 1968, vol. I, p. 169.

39 *Originea Iaşului*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", XXX, nr. 5—6, p. 334 şi urm.

40 *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucureşti, 1935, p. 42—43.

sînt forme corupte din Valanus și Valania, care așa cum arată Rusbruck însemnau *cuman* și Cumania [41].

Alexandru Philippide se poate considera, de asemenea, printre partizanii originii alane a Iașilor. El considera pe ieșeni ca descendenți dintr-un strămoș Iaș (Alanul) [42]. Împăca astfel pe cei care credeau în originea alană a orașului și derivarea numelui în cauză de la un nume de persoană [43]. Teoria aceasta a originii alane a orașului Iași a fost și este atît de atrăgătoare și apropiată de adevăr încît, eu însumi, am admis-o la un moment dat [44].

Existența unui municipiu Dacorum-Iassiorum pe vremea romanilor în Moldova trebuie să fie scoasă din discuție, deși ipoteza aceasta este foarte veche și a avut un număr extrem de mare de partizani [45]. Istoricii în cauză nu aveau idee ce este cercetarea critică și făceau loc larg în scrierile lor la tot felul de fantezii. De fapt este vorba tot de o origine alană, dar de data aceasta se iau în considerație niște alani mai vechi din vremea romanilor. Teoria aceasta a fost pusă în circulație încă de pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea de Luca Holstenius în Geografia lui Ortellius [46]. Ea a fost întărită mai tîrziu de cunoscutul cronicar maghiar Șt. Zamoscius (Szamosközi) care a publicat o inscripție relativă la un Praefectus Municipii Dacorum-Iassiorum [47]. El pretinde că ar fi descoperit-o în apropiere de Ulpia Traiana Augusta. Inscripția aceasta a fost însă declarată falsă [48].

Cu argumente care par azi a fi niște glume s-a mai făcut legătură că localitatea Petrodova, menționată de geograful Ptolomeu, lacalitate

---

[41] *Hurmuzaki*, I, partea I, p. 278.

[42] *Originea românilor*, I, p. 728 și urm.

[43] Teoria lui Philippide este împărtășită și de Iorgu Iordan, *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, vol. I, București, 1952, p. 130. De la un nume de persoană derivă N. Iorga, *Istoria românilor* vol. I, București, 1922, p. 239. Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, și Al. Andronic, *Iașul pînă în secolul al XVII-lea*, Teză de doctorat (Rezumat), Cluj, 1970, p. 11.

[44] C. Cihodaru ș.a., *Universitatea „Al. I. Cuza" Iași, 1860—1960*, p. 11.

[45] A se vedea înșirarea lor cronologică și particularitățile sau variantele propunerilor făcute de ei la N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, ed. a II-a, 1919, p. 18 și urm.; Idem, *Tîrgul Iașilor*, extras din „Arhiva", an, XXX, nr. 1 (1927), p. 8—13 (extras); N. Bejenaru, *op. cit.*, p. 4 și urm.; Gh. Băileanu, *Originea Iașului*, *loc. cit.*, p. 347 și urm.

[46] Abraham Ortellius, *Sinonimia Geografica sive populorum regionum insularum*, Anvers, 1578, p. 96.

[47] Ștefan Zamoscius, *Analecta lapidorum vetustorum et nonullarum in Dacia antiquitatum*, ed. a II-a Frankfurt pe Main, p. 11. Autorul avea în vedere un trib al iassilor (iaszok) din Ungaria.

[48] Theodor Mommsen în *Corpus Inscriptiorum Latinarum* III, 83; A. Philippide, *op. cit.*, I, p. 731, I. I. Rusu, *Contribuția lui Zamosius la Epigrafia Daciei* în „Acta Musei Napocensis", III (1966), p. 443.

care în timpul stăpînirii romane a devenit orașul de reședință Augustia și apoi și cu un *castrum Iasii*[49].

N.A. Bogdan în voluminoasa sa monografie despre Iași, făcînd legătura între Municipium-Dacorum-Iassiorum din inscripția publicată de Șt. Zamoscius și unele resturi de cultură materială descoperite lîngă biserica Sf. Lazăr sau la Abator credea că poate ridica vechimea Iașului pînă în perioada neolitică[50].

Deși inscripția publicată de Ștefan Zamoscius este acceptată ca autentică de unii cercetători[51], pînă în prezent nu mai există nici o voce pentru a apăra originea romană a Iașilor. Pentru crearea acelui Municipium Dacorum Iassiorum, cronicarul maghiar avea probabil unele modele. Recent arheologul maghiar Alföldi Geza a descoperit la Daruvár, localitate situată între Drava și Sava (Croația) numită în antichitate Aquae Balisee, numeroase inscripții în care se menționează un *Municipium Iasorum, Respublica Iasorum, Forum Iasorum, Civitas Iasorum*, dar numele acesta *iasi* nu are nimic a face cu subiectul nostru; este numele dat în vechime unui trib din Panonia, al cărui centru s-a bucurat de sprijinul autorităților romane în sec. al II-lea al e.n.[52].

Profesorul Gh. Ghibănescu a pus în circulație o ipoteză slavă în legătură cu originea numelui Iași. După el numele acestui oraș ar fi fost dat de slavi după aspectul locului și anume după existența unor mari păduri de frasini lîngă Iași. In limba slavă *iasas* ar însemna pădure de frasini și de la aceasta ar deriva numele orașului de care ne ocupăm[53]. Ipoteza aceasta nu s-a putut impune și nimeni nu a luat-o în considerație.

Am arătat mai sus că o a patra categorie de istorici și lingviști au încercat să pună în legătură numele Iașilor cu un nume de persoană Iaș, hipocoristic de la Iacob sau Iaťko. O astfel de ipoteză este greu de susținut, din cauză că un astfel de nume nu se întîlnește în documente și este neobișnuit în Moldova. Chiar dacă ar exista un astfel de

---

[49] V. Cocuz, *Castrum Iasii*, Iași, 1911. O înființare a orașului Iași de către legiunile romane a mai fost acceptată de Anphilohie de Hotin, Gh. Șincai, Const. Vîrnav, Gh. Săulescu, M. Kogălniceanu și alții, v. N. Bejenaru, *loc. cit.*, p. 4 și urm. At. M. Marinescu, *Observări la originile Iașilor* în „Arhiva", XV (1904), încearcă să fie mai original. El crede că vechiul nume al Iașilor a fost **Iassa**, ceea ce înseamnă în limba latină „apă", „lichid", „rîu" (ias).

[50] N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, Iași, 1915, p. 44.

[51] Împotriva autenticității stă acel *M* care nu poate fi întregit prin *m(unicipii)* și nici prin *m(ilitum)*. Lucrurile s-ar schimba dacă am avea un *N*, adică dacă am putea citi *prefectus numeri dacorum-iasiorum*. Pe de altă parte mai trebuie să se observe că romanii recrutau ostași dintre daci, dar nu-i încadrau în unitățile din patria proprie.

[52] G. Alföldi, *Municipium Iasorum*, „Arheologiai Ertesitö", 91 (1964), 2, p. 218—221 și *Municipium Iasorum*, „Epigrafica" XVI (1964), 1—4, p. 95—106. După Al. Andronic, *op. cit.*, p. 10.

[53] Gh. Ghibănescu, *Originile Iașului*, „Arhiva", XIV, nr. 1—2,

strămoş al Iaşilor, numele aşezării formată de el nu ar fi luat această formă. Aşa cum de la Iliaş, aşezarea urmaşilor săi a căpătat denumirea de Iliaşeşti [54], urmaşii unui Iaş s-ar fi numit Ieşeşti. Pentru a demonstra cu succes o astfel de ipoteză sînt necesare analogii, cît de puţine, şi acestea lipsesc.

Din cele expuse mai sus rezultă că nici una din ipotezele înfăţişate şi anume: romană, alană, slavă şi îndigenă (de la un nume de persoană Iaş) nu se pot susţine cu argumente convingătoare.

Pentru a ajunge la o rezolvare justă a acestei probleme trebuie să se dea o mai mare atenţie numirilor de locuri terminate în *i*, care se leagă de grupe de oameni cu o anumită ocupaţie sau de o anumită origine cum ar fi Sîrbi, Ruşi, Huşi, Schei, Ungureni, Rotari, Sindilari, etc. La acestea se mai adaugă cele care arată apartenenţa locală: Blăjari, Răşinari, Cotnari etc.

Că e vorba de un grup de oameni cu o anumită ocupaţie sau de un anumit neam se poate vedea din faptul că pe lîngă numele de Iaşi apare în documente şi denumirea de Ieşciori [55], aşa cum lîngă Baia apare aceea de Săşciori, de la Saşi. Se mai poate vedea şi din denumirea de *Forum Filistenorum* dată Iaşilor [56].

In felul acesta este numit oraşul nostru (Forum Filistenorum) într-un document dat de Bogdan al II-lea în 1449 şi în Cronica lui Jan Dlugosz, cu privire la unele împrejurări din Moldova din anul 1475. Îndată ce atenţia se fixează asupra acestui nume — filisteni — se pune şi problema ce sînt ei şi care este explicarea prezenţei lor în Iaşi. Soluţia se poate găsi într-un pasaj din tripartitul lui Werböczi în care se arată că pe domeniile regale din Ungaria, pe lîngă maghiari, mai locuiau, filisteni şi cumani [57]. Se vede că filisteni erau cei care duceau în vremea mai veche o viaţă nomadă. Printre aceşti filisteni se puteau număra şi alanii, refugiaţi în număr mare o dată cu cumanii pe teritoriul Ungariei şi numiţi de maghiari *jiasz*. Ei erau arcaşi vestiţi şi faptul acesta a determinat pe maghiari să întrebuinţeze termenul de *jiasz* pentru a denumi pe arcaş în general [58]. Cu vremea termenul acesta s-a extins şi la cei care făceau arcuri.

Iaşi s-au numit şi arcaşii români care făceau de pază la graniţele de sud şi de răsărit ale Transilvaniei. Aici, de o pare şi de alta a Car-

---

[54] *Documente privind istoria României*, A. Moldova, secolele, XIV—XV, vol. I, p. 125.

[55] *Ibidem*, sec. XVII, vol. IV, p. 315.

[56] Jan Dlugosz, *Historiae Polonicae*, I, 1711, p. 183.

Bogdan voievod seria braşovenilor din Foro Filistenorum. N. Iorga-Hurmuzaki, *Documente*, XV, p. 37.

[57] *Corpus Juris Hungarici*, I. Budapesta, 1779, p. 328.

[58] Se prea poate ca denumirea filisteni dată alanilor din Ungaria să fi fost rezultatul unei etimologii populare şi să fi ieşit dintr-o apropiere cu termenul *balista* „arc greu pentru aruncat suliţi".

paţilor, există numeroase aşezări cu numele de Iaşi. Le descoperim lîngă Făgăraş, Tîrgu Jiu, în Odorhei şi în apropiere de Brăila. Există un loc Gura Iaşului lîngă Balş în Oltenia şi o Vale a Iaşului lîngă Curtea de Argeş. Există Iaşi chiar în apropiere de Bucureşti [59]. Un document din 28 aprilie 1663 menţionează „moşia Badii Clucerul, ce se chiamă Iaşii" [60]. Se mai pot nota: Ieşul, munte în fostul judeţ Gorj (com. Aniniş) şi o moşie Iaşi în fostul judeţ Vlaşca pe Valea Cîlniştea[61].

Iaşii aceştia, arcaşi şi păzitori ai graniţelor, cunoşteau foarte bine potecile tăinuite din munte. Aşa îi prezintă un document dat de Petru Rareş în anul 1546 mănăstirii Bistriţa. El răsplătea atunci prin dăruirea satului Mojeşti din ţinutul Covurlui, comportarea călugărilor de acolo în timpul fugii sale în 1538 din faţa oştilor sultanului Soliman. În act se arată că după ce a părăsit mănăstirea, domnul a trecut peste munte pe „cărările pustii ale iaşilor" [62].

Arcaşi sau arcari se găseau şi în oraşe ca meşteşugari care făceau arcuri, adesea în număr destul de mare şi ocupau poziţii de frunte.

Cît de mare era în evul mediu timpuriu importanţa acestei meserii se poate vedea dintr-un pasaj al unei cronici ruseşti în care se arată cum a refăcut şi populat în 1259 cneazul Daniil Romanovici din Galiţia oraşul Holm pustiit în 1241, de tătari. Cneazul a chemat pentru aceasta meseriaşi din toate ţările vecine şi „veneau zi de zi şi calfe şi meşteri care fugeau de la tătari, şelari şi meşteri de arcuri şi tolbari şi făurari în fier şi în aramă şi în argint şi a început viaţa umplîndu-se curţile din jurul oraşului şi cîmpul şi satele" [63]. Se poate constata din pasajul de mai sus că în fruntea celor veniţi să repopuleze oraşul Holm se situau meşteşugarii care confecţionau arme şi echipament militar.

Domnii moldoveni din secolul al XIV-lea au procedat, în ceea ce priveşte înfiinţarea şi popularea oraşelor, la fel ca şi cneazul Daniil Romanovici al Galiţiei. Avînd întinse domenii, ei s-au străduit să le valorifice înfiinţînd pe ele oraşe şi sate. Pentru aceasta acordau temporar sau nelimitat largi privilegii celor ce se aşezau în ele. In oraşe erau preferaţi, în primul rînd, meşterii care puteau veni din satele neaservite din ţară sau de peste hotare.

---

59 Iorgu I o r d a n, *Nume de locuri româneşti în Republica Populară Română*, vol. I, 1952, p. 130.

60 N. I o r g a, *Studii şi documente*, V—1, Bucureşti, 1903, p. 302.

61 *Marele Dicţionar geografic al României*, sub voce.

62 v. culegerea de documente *Moldovija vy epohu feodalizma*, Chişinău, 1961, p. 50—52. În *Documente privind istoria României*, A. Moldova, veacul XVI, Vol. I, p. 609—610, este dat printre documentele suspecte. Descoperindu-se originalul în prezent nu mai este nici o îndoială în ceea ce priveşte autenticitatea lui. Pentru aceasta vezi L. Ş i m a n s c h i în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie", Iaşi, t. I, 1964, p. 92—93. Aici o interpretare aparte a expresiei citate de noi.

63 Const. C. G i u r e s c u, *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene*, Bucureşti, 1967, p. 46.

Pe cursul inferior al Jijiei și Bahluiului domnia dispunea încă din secolul al XIV-lea de un întins domeniu. Impreună cu braniștea (teritoriu rezervat) Bohotinului cuprindea teritoriul a aproximativ 30 de sate. El era străbătut de drumul care venea de la mare și gurile Dunării spre Suceava. Pentru administrarea acestui domeniu se construise aici o curte și pentru culegere suplimentară de venituri se instituise aici o vamă [64].

Pentru o mai bună valorificare a acestui domeniu, domnia a procedat la fel ca și cneazul Daniil Romanovici din Halici. A chemat meșteri de pretutindeni. Ca și la Holm, printre meșteri predominau ca număr și importanță arcarii veniți din satele de la granița Transilvaniei populate de *iași*. Majoritatea erau români. Alături de ei s-au așezat săidăcarii.

S-au stabilit tot atunci aici și un important lot de armeni meșteșugari și mai ales negustori, păstrînd strînse legături cu Orientul. Pentru a dovedi vechimea mare a armenilor în Iași, s-a invocat inscripția de la biserica armeană care pretinde că această biserică ar fi fost construită în 1395. Ea a fost declarată însă apocrifă [65]. Chiar dacă lucrurile se prezintă în felul acesta, prezența armenilor în orașul nostru la data amintită nu se poate nega. Peste șase ani de la data amintită, Alexandru cel Bun va înființa episcopia armeană din Moldova punînd ca episcop la Suceava pe Ohanes [66].

Că numele Iașilor vine de la arcarii (iașii) stabiliți aici în a doua jumătate a secolului al XIV-lea se poate constata și din unele documente. In ele, centrul orașului, partea principală din Podul Vechi (strada Costache Negri) era numit *arcăria* și se menționa că acolo șed *arcarii*. Astfel, într-un zapis din 20 ianuarie 1701 se arată că Loiz, negustorul din Iași, a cumpărat o casă „pe Podul Vechi, în Arcari" [67]. Un alt act din vremea lui Cantemir menționează case cu pivniță de piatră și cu cinci dughene pe Podul (strada) Vechi „unde șed arcarii" [68]. Alături se aflau saidacarii care confecționau tolbele [69].

In primele decenii ale secolului al XV-lea populația Iașilor s-a mărit prin adăugarea unui nou lot de muncitori specialiști, și anume, cu vierii aduși din Transilvania. Mulți din ei erau români. De la aceștia a

---

64 O altă vamă se plătea pe acest teritoriu după trecerea Prutului la Țuțora.

65 N. Iorga, *Armenii și românii, o paralelă istorică*, „An. Acad. Rom.", Mem. Sec. ist., seria a 2-a, t. XXXVI, p. 25, N. A. Bogdan, *Iași*, p. 12—13. Gr. Goilav în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie" 1911, p. 417.

H. Dj. Siruni, *Armenii în România, cu prilejul unui centenar*, București, 1940, 21—23.

66 *Documente privind istoria României*, A. Moldova, veacurile XIV—XV, vol. I, p. 12.

67 N. Iorga, *Studii și documente*, VII—3, p. 105.

68 *Ibidem*.

69 Menționați ca martori în documentele arătate.

rămas numele dealului Șorogari [70]. Alții erau maghiari. Ei au lăsat în toponimia Iașilor numiri ca Țicău, Copou și Ciurchi.

Din cele expuse pînă aici, rezultă că ipotezele potrivit cărora orașul Iași ar avea o origine romană, slavă sau alană trebuie părăsite. La fel lipsită de valoare este și teza care derivă numele orașului nostru de la un strămoș Iaș, diminutiv de la Iacob sau Iațko. Iașii au luat ființă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și sînt opera unui grup de arcași, mari meșteri în confecționarea arcurilor, veniți din regiunea muntoasă dintre Moldova și Transilvania. Ei erau români, amestecați probabil și cu alte elemente etnice.

Au constituit nucleul în jurul căruia a crescut orașul mai tîrziu. Arcarii aceștia s-au stabilit între locuitorii care deserveau curtea domnească existentă aici înainte de venirea lor. Mai rezultă apoi că numele corect al orașului nostru este pluralul Iași și nu Iaș sau Iașul.

Putem spune că orașul Iași ,,este o creație organică a vechii Moldove, care ea însăși este o creație a poporului românesc" [71].

LE DÉBUT DE LA VIE URBAINE À IASSY

Résumé

Le problème de la date à laquelle a été fondée la ville de Iassy, ainsi que celui de l'origine de son nom ont été amplement discutés dans l'historiographie roumaine et étrangère d'autrefois. Il préoccupe encore les historiens de nos jours. Les solutions proposées à ce sujet dans un très grand nombre de travaux n'ont jusqu'à présent le pouvoir de convaincre que les personnes mal informées. Cependant à la suite de ces discussions prolongées, on a commencé, à présent, à renoncer à l'hypothèse d'une origine romaine de ce nom, à l'hypothèse concernant l'existence dans ces lieux, d'un *Municipium Dacorum-Iassiorum*. L'inscription qui mentionne le nom d'un tel *municipium*, publiée par le chroniquer hongrois Szamasközi est un faux. Les autres inscriptions qui se rapportent à un Municipium Iassorum ou à un Forum Iassorum proviennent de la localité de Daruvar, l'ancienne Aquae Balisse de Panonie, ville principale de la tribu des *iasi* panoniens.

On ne saurait accepter ni l'hypothèse selon laquelle le nom de Iassy, dériverait du terme slave *iasa* „forêt de frênes" adoptée par Gh. Ghibănescu.

---

[70] Numirile de localități cu finala în-*ari* ca, de pildă, Blăjari, Cotnari, arată locul de origine al populației v. C. Cihodaru, *Podgoriile de la Cotnari și Hîrlău în sec. XV—XVIII* în „An. șt. ale Univ. „Al. I. Cuza" Iași, (seria istorie), t. X, (1964), p. 8.

[71] N. Iorga, *Ce a fost, ce este și ce poate fi Iașul*, Iași, 1935, p. 10.

Ni les Alanes, appelés par les Russes *iasi*, pris en considération par d'autres historiens, n'ont contribué à la formation de cette ville. Toutefois il existe une relation indirecte entre leur nom et le nom de la ville de Iassy. On sait que les Alanes se sont réfugiés en grand nombre en Hongrie avec les Koumans. Là, ils sont appelés Filistins. C'étaient des archers rénommés et à la longue le terme *jiasz* (alane) a commencé à signifier „archer". Archers recrutés parmi les Pécénègues, les Koumans, les Alanes et les Roumains défendaient les frontières de la Hongrie. A la frontière entre la Transylvanie et les deux autres pays roumains il existe encore de nombreux villages appelés Iassy. Ils ont été habités autrefois par des archers recrutés parmi les Roumains.

Les princes de la Moldavie possédaient dans la seconde moitié du XIV-e siècle un vaste domaine sur le cours inférieur des rivières de Jijia et de Bahlui. Pour l'administrer ils ont érigé ici une cour et ont établi un service de douane sur cette route qui liait les villes situées à l'embouchure du Danube et les villes de Galice. Tout de suite les artisans et les commerçants ont été attirés vers ce point où ils ont fondé une ville. Parmi ceux qui se sont établis à cet endroit il y avait aussi un groupe d'archers roumains (iasi) venus de la Transylvanie. C'est de leur nom que le centre de la ville est appelé *Arcari* (archers).